

b) Külföldi irodalom.

Frank G.: Die Theologie des XIX. Jahrhunderts. Aus dem Nachlasse herausgegeben und mit einem Lebensabriss des Verfassers versehen von Prof. Dr. Georg Loesche. Leipzig (Breitkopf & Härtel) 1905. 572 lap. Ára 12 márka.

Mindnyájunk elismerésére méltó munkát végzett Loesche, bécsi kartársunk, a midőn elődje Frank művét kiadta. Nagy művének, a prot. theologia történetének IV-ik és lefejező kötetét nyerte ezzel újabb theol. irodalmunk. Méltó helyet foglal el e nemben Gass, Schweizer, Dorner, Landerer, az erlangeni Frank és Seeberg hason- tárgyú művei között. Az egész legújabb német prot. theologia képét tárja föl előttünk tárgyilagosan és vonzó előadásban. Loesche colle- gánk pedig dicséretes munkát végzett a mű elején a szerző élet- és jellemképeinek, széleskörű irodalmi munkásságának s a négy kötetes mű tárgymutatójának gondos elkészítésével. A mű I. kötete 1862., II-ika 1865. s III-ika 1875-ben jelent meg, s tananyagát 1817-ig tárgyalva méltó kiegészítője Dorner, ma már nagyon ritka hason- tárgyú művének.

A Loesche által kiadott s 1817 óta szóló IV-ik kötet olvasásá- nál a „jénai theologia“ üde légkörében, s főleg Hase, a klasszikus prot. egyháztörténetíró s „a theológusok Goethéje“ közvetlen közelében találjuk magunkat. Mindkettőnek élete végéig lelkes híve és rajongó követője volt Frank. Az a theologia ez, mely Pfeiderer találó szép szava szerint „büszke arra, hogy valóban protestáns és igazi liberális tudomány a nélkül, hogy protestantizmusa radikálizmussá s liberalizmusa történetellenes kegyetlenséggé fajult volna.“ Frank műve, főleg annak a XIX-ik század prot. theológiáját tárgyaló IV-ik kötete minden ízében, szellem, felfogás és előadás tekinté- ben egyaránt, Hase elegáns egyháztörténetírói modorában van tartva, s a melynek jellemző sajátsága Luther reformátori és Herder huma-

nista törekvéseinek benső elvi összegyeztetése, az egyházas s a szabad tudományos szempontok kibékítése. Hasehoz hasonlóan Frank is humanista, idealista és tudós volt Erasmus értelmében. Méltán mondja róla Loesche, hogy ez az igazi nagy német tudós a bécsi theol. fakultáson „abiit, non obiit“. Maradandó nyomok jelzik theol. tudományos és gyakorlati egyházi munkásságát az osztrák protestantizmus életében. Művében nem a vezető theologusok élet- és jellemképei, hanem inkább a főbb theol. problémák s azok lehető megoldásának kísérletei érdeklik őt közelebbről.

Frank műve a XIX-ik század theológiáját jellemző rövid bevezetés után öt nagy fejezetre osztja rengeteg nagy tananyagát. Az I. czíme: „bölcselet és spekulatív theologia“ (Hegel, Strauss, Renan, Herbart, pantheismus, spekulatív pantheismus); a II-ik tárgya: „Schleiermacher és a közvetítő theologia“ (Schleiermacher, Neander, közvetítő theologia, Rothe, sváb bibliai irány); a III-ik „a liberális theologusokat és államférfiakat“ ismerteti: a IV-ik bemutatja „a theosophiát és az orthodoxyát“ (Schelling, Baader, ó-lutherizmus, Harms, Olshausen, Tholmk, Hengstenberg, új- és hyperlutherizmus, ref. konfesszionizmus); végül az V. fejezet „a régi es az új küzdelem“ czímmel behatóan ismerteti a romantikát, a mysticismust és pietismust, a világosság barátait s az „ifjú Németországot“. A vezető theologusok jellemzésében a kortársak ítéleteit követi. A fősúlyt természetesen a rendszeres theológiára fekteti. Egy gondosan készített név- és tárgymutató jelentékenyen könnyíti a testes kötet használatát.

Az I. és a XVI-ik mellett a XIX-ik század a keresztyénség egyik legtermékenyebb százada, mely a maga kezdeteivel Schleiermacher örökbecsű vallásos „beszédeinek“ megjelenési évére, 1799-re megy vissza. Tudományos theol. tekintetben ezzel egyetlen keresztyén század sem mérkőzhetik. Már a rationalismus óta a tudományos szellemi élet összes ágaival került érintkezésbe s azok befolyása alatt fejtette ki óriási tárgyi gazdagságát. Örökségével, a rationalismussal szemben a positiv bibliai és egyházi keresztyénség életelevení felfogása a jellemző sajátága. E prot. theologia reformátora Schleiermacher, „ez a ritka kegyelt ember, vallásos lángelme és eredeti gondolkodó egy személyben“, ki ugyanolyan állást foglalt el az újabb theológiával, mint Kant az újabb bölcselettel szemben. Theológiájának egyénies jellege abban a törekvésében jutott kifejezésre, hogy „a vallás határozza meg a dogmát és nem megfordítva“. Összefoglalta a korabeli rationalismus és supranaturalismus theológiájának igaz gondolatlemeit a keresztyénség subjektív és objektív értelmezésével, s ennyiben megoldotta az újabb theológiában azt a feladatot, a melyre már töredékes alakban Lessing és Herder is törekedett.

Az újabb theologia hármias typusa Schleiermacher, az orthodoxia és Hegel, a kinek befolyása Baur a kritikus, Rothe az ethikus és Hase, az egyháztörténetírás geniális mestere felfogásán egyaránt érezhető. E férfiak érdeme, hogy a prot. tudományos theologia még a természettudománnyal szemben is, újból visszahódította korábbi jelentőségét. Irodalmával úgy intenzitás, mint estenzitás tekintetében egyetlen tudományszaknak vagy ágának irodalma sem hasonlítható össze. Megtanultuk azt az újabb theológiából, hogy a keresztyénség sohasem járhat együtt a barbársággal vagy a tudomány a hitetlenséggel. Sőt inkább a protestantizmus lényegileg rokon a tudománnyal. A keresztyénség a gondviselő „Isten nagyhatalmi tényének“ bizonyult az egyesek s népek és nemzetek életében, s a szellem számos fölemelő példáiban, az istenfélelem magasztos emlékeiben s az égnek meredő dómok műépítészeti remekeiben túlélte az idők századait és viharait, s van remény arra, hogy mint az igazság legfőbb s közvetlenül bizonyos alakja a jövőben is felfogja tární fenkölt tanítóiban a maga mélységeit s föllelkesült prófétáiban hirdetni fogja annak dicsőségét.

Ilyen magasztos érzelmekkel eltelve követtük Frank tanulságos művét fejezetről-fejezetre, a melylyel ércznél tartósabb emléket emelt írói egyéniségének s a német prot. theol. tudománynak. Élet- és jellemképei s a különböző theol. irányzatokról adott rövid és találó jellemzése, nem különben tárgyilagos szabadelvű felfogása a részletekben a könyvnek maradandó értéket kölcsönöznek. Egy monumentális prot. theol. mű nyert ezzel méltó befejezést. Tárgyi tévedése, hogy de Lagardet, Bauer Brunot és Fechnert, a bölcselet a spekulatív philosophusok helyett a lipcsei pietisták követőihez sorozza.

Sz. M.

Reicke E.: Der Gelehrte in der deutschen Vergangenheit. Mit 130 Abbildungen und Beilagen nach den Originalen aus dem XV—XVIII. Jahrhundert. Leipzig (Diederichs) 1906. 144 lap. Ára 4 márka.

Van Németországban egy művelődéstörténeti irodalmi vállalat, a melynek tudós kiadója Steinhausen György. E vállalatnak eddig megjelent s bőven illusztrált köteteiből, a melyek a művelődés összes ágait felölelik tavaly „az evang. papról“ szólót ismertettük. Most Reicke tollából „a tudóst“ óhajtjuk bemutatni, a kinek Németországban is, s ott talán különösen, nagy része van a művelődés fejlesztésében és terjesztésében.

Sorra egymásután találó jellemzésekben mutatja be az egyes fejezetekben a tudóst, mint szerzetest, a tudóst a középkori scholas-